

Kelios mintys apie gaiduką ir nuleistuką

„Gimtosios kalbos“ 1992 m. 7-me numeryje siūloma *nuleistuką* keisti *gaiduku*. Tokiu taisymu drįščiau abejoti, nes čia kalbama apie skirtingas detales. Dvikalbiuose žodynuose randame, kad *kurok* – *gaidukas*, tačiau pavarčius aiškinamuosius žodynus aiškėja, kad tai ne visai taip:

kurok – judanti detalė, kuri veikiamą spyruoklės trenkia į skiltuvą (Vojennyj enciklopedičeskij slovar'), smogiamojo mechanizmo dalis (S. I. Ožegov. Slovar' ruskogo jazyka);

gaidukas – šautuvo dirgiklis (DLKŽ), šautuvo dirginamasis mygtukas, dirgiklis; saugomasis spygnos sparnelis (LKŽ), t. y. ta detalė, kurią paspaudus smiliumi ginklas išsauna.

Matome, kad kalbama apie skirtingas detales. Beje, DLKŽ *gaidukas* ir *nuleistukas* yra tas pat. Šnekamojoje kalboje taip pat linkstama *gaiduką* vartoti LKŽ ir DLKŽ pateikiama reikšmė.

Kodėl skirtingos detalės vadinamos vienu pavadinimu? Anksčiau smogianti, ginklo viršuje esanti bei smiliumi nuspaužiamą detalė buvo vientisa (kaip dabar vaikiškuose pistoletuose) ir vadinama *gaidukū*. Vėliau *gaidukas* buvo padalytas į dvi dalis: smogianti, atlaužiama nykščiu bei spaudžiama smiliumi (tarpusavyje jos sujungtos tam tikru mechanizmu). Galima pagalvoti, kad ankstesnį pavadinimą rusai paliko viršutinei detalei, o lietuviai apatinei, spaudžiamai smiliumi. Tačiau tuo suabejoti verčia DLKŽ teiginys – atlaužti, atlošti, atlenkti šautuvo *gaiduką*, nes atlaužiama, atlošiama, atlenkiama nykščiu yra viršutinė detalė (plg.: *vzviesti kurok*). Vadinasi, tikrasis *gaidukas* yra viršuje, DLKŽ aiškiniamai netikslūs, t. y. remiamasi senesniai atsiradusia reikšme, kurios teisinti negalima, nes tada viršutinė, atlaužiamą detalė lieka be pavadinimo, o posakis *atlaužti gaiduką* – be prasmės. Tikriausiai apatinė detalė *gaidukū* vadinti pradėta po to, kai tikrasis *gaidukas* buvo päsleptas automatinio ginklo viduje, tapo automatiškai atlaužiamas ir nebeliko reikalo tą pavadinimą dažnai vartoti.

Dabar apie smiliumi spaudžiamą, mygiamą detalę. Rusai ją vadina *spuskovoj kurok*. Mes šios detalės pavadinimo arba niekad neturėjome, arba praradome supainioję su *gaidukū*. Kadangi pavadinimas *gaidukas* turi savo vietą, mes priversti kurti spaudžiamos smiliumi detalės pavadinimą. Kariuomenėje buvo nūeita lengviausiu būdu: arba pamorfemiui išsiversta, arba *nuleistukas* paimtas iš DLKŽ, nors jis yra ne to priešdėlio vedinys. Čia klaidingai suprastas daugiareikšmis žodis *spustit'*: 1. nuleisti ką iš viršaus į apačią; 2. paleisti – *spustit' sobaku s cepi* (yra ir daugiau reikšmių). Kalbamą detalę nieko nenuleidžia, o tik paleidžia, išlaisvina *gaiduką* arba *gaiduką* stumiančią spyruoklę. Todėl reikėtų versti *paleistukas*, *paleidiklis*, *leistukas*, *leidiklis*. Atsižvelgiant į leistuko funkcijas, galima ir naują pavadinimą sugalvoti (pvz.: *dirgiklis* – DLKŽ), tačiau kariuomenėje jau paplito *leisti* vediniai.

Šio priešdėlio klaidų ir daugiau, atrodo, esama: *nuleido revolverio gaiduką* (DLKŽ). Matyt, išsiversta iš *spustit' kurok revolvera*. S. Ožegovas aiškina: *spustit' kurok* – *nažat' na spuskovoj kručok dlia proizvodstva vystrela*. Vadinasi, *spustit' kurok revolvera* galima būtų versti trejopai: 1. *paleido revolverio gaiduką*; 2. *paspaudė revolverio leistuką*; 3. *iššovė*. Viską apibendrinti būtų galima taip:

kurok – *gaidukas, gaidys*;

spuskovoj kručok – *leistukas, leidiklis*;

gaidukas – atlaužiamą automatiškai arba nykščiu ginklo detalė, kuri veikiamą spyruoklės smogia į skiltuvą;

leistukas – šautuvo dirginamasis mygtukas; detalė, kuri išlaisvina *gaiduką* ir jį atstumiančią spyruoklę.